

Demokratik Siyasal Yaşam

Zenginlikle, eğitimle, zekâyla veya hıleyle bir topluluğa önderlik etmeye yetenekli ve böyle bir fırsatı eline geçirmiş olan herkes –başka bir deyişle, yönetici sınıflar içindeki tüm hişipler–, bir kez kurumlaştıktan sonra, genel oya boyun eğmek, aynı zamanda (durum gerektirdiğinde) onu kandırmak ve oyuna getirmek zorundadır.

Gaetano Mosca, 1895¹

Demokrasi, hâlâ deneme aşamasında olmakla birlikte, şimdiye kadar saygınlığına gölge düşmedi; henüz tüm gücünü göstermediği doğrudur; bunun, biri az çok kalıcı, diğeri geçici nitelikte iki nedeni vardır. Birinci olarak, zenginliğin nicel boyutu ne olursa olsun, gücü, her zaman bununla orantısız olacaktır; ikinci olarak, oy kullanma hakkını yeni elde eden sınıfların örgütlenmesinin eksik olması, önceden var olan güç dengelerinde önemli bir değişikliğin ortaya çıkmasını engellemiştir.

John Maynard Keynes, 1904²

Modern laik devletlerden hiçbirinin, [ulusun] biraraya gelmesine vesile olan tatil günleri belirlemeyi ihmal etmemiş olması anlamlıdır.

American Journal of Sociology, 1896-73³

I

Bu kitapta ele alınan tarihsel dönem, bastırılmasından sonra ondokuzuncu yüzyılın uygar devletlerinde tasavvur bile edilemeyecek sayıda Parislinin katledildiği 1871'deki kısa ömürlü Paris Komünü'nden ödü kopmuş orta sınıflar ile Avrupa'nın yöneticileri arasında uluslararası düzeyde bir isteri patlaması ile başladı. Bizlerin günümüzde çok daha barbarca olan ölçütlerimizle bile bu katliamın boyutları çarpıcıdır (krş: *Sermaye Çağı*, 9. Bölüm). Saygıdeğer toplumun bu dizginsiz, kısa süreli, insanlıktan uzak –ve o dönem için niteleyici olmayan– kör terörü, burjuva toplumunun siyasal yaşamındaki temel bir sorunu yansıtmaktaydı: Demokratikleşme sorunu.

Demokrasi, bilge Aristoteles'in gözlemlediği gibi, yoksul halk kitlesinin yönetimi idi. Yoksulların ve zenginlerin, ayrıcalıklı olanların ve olmayanların çıkarları elbette aynı değildir; öyle olduğunu veya olabileceğini varsaysak bile, kitlelerin, devlet işlerini, sınıfın siyasi eylemini (berek versin) hâlâ yalnızca aristokrasi ve burjuvazi ile özdeş gören Victoria çağı İngiliz yazarlarının 'sınıf' olarak tanımladığı gruplarla aynı ışık altında ve aynı şekilde değerlendirmeleri pek olası değildir. Bu, gayri demokratikleşmeyle, yani, değil kadın nüfusunun tamamını, devletin erkek vatandaşları-

nın büyük çoğunluğunu bile seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakarak yan çizmek için elinden geleni yaptığı (deyim yerindeyse) anayasaya ve seçilmiş egemen meclise bağlı ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin en temel ikilemiydi. Kitapta ele alınan döneme kadar liberalizmin sarsılmaz temelini, Louis Philippe çağındaki mantıklı Fransızların tanımlamasıyla 'yasal ülke' ile 'gerçek ülke' (*le pays lgal, le pays rel*) arasındaki ayırım oluşturmaktaydı. 'Gerçek ülke'nin, oy kullanmak için şart koşulan mülkiyete ve eğitime ilişkin tahkimatları ve (çoğu ülkede kalıtsal soylu meclisleri gibi) kurumlaşmış aristokratik ayrıcalıklarla korunan 'yasal' ya da 'siyasal' ülkenin siyasal çitlerini aşmaya başlamasıyla toplumsal düzen de tehlikeye girdi.

Adam Smith'in serbest piyasasının şık ve faydalı mantığını anlamaktan aciz cahil ve insanlıktan uzak halk kitleleri, devletlerin siyasal yazgısını ele geçirmeye başlarsa ne olacaktı? 1871'de kısa bir süre boy göstermekle saygıdeğer kişilerin içine korku salan toplumsal devrime giden yolu izlemeleri hiç de ihtimal dışı değildi. Eski ayaklanma biçimiyle devrim artık yakın bir olasılık gibi görünmese de, oy kullanma hakkının mülk sahibi ve okumuş kesimlerin ötesinde büyük çapta yaygınlaştırılmasının arkasında böyle bir tehlike yok muydu? 1866'da müstakbel Lord Salisbury'sinin korktuğu gibi, bu kaçınılmaz olarak komünizme yol açmayacak mıydı?

Ne var ki, 1870'ten sonra devletlerin siyasal yaşamının demokratikleşmesinin kaçınılmaz olduğu giderek netlik kazandı. Egemenlerin hoşuna gitsin gitmesin, kitleler siyaset sahnesine çıkacaklardı. Gerçekten de olan buydu. Daha 1870'lerde Fransa'da, Almanya'da, İsviçre'de ve Danimarka'da, geniş oya, bazen de (teoride de olsa) erkeklere tanınan genel oy hakkına dayanan seçim sistemleri vardı. Britanya'da 1867 ve 1883 tarihli Reform Yasaları, seçmenlerin sayısını yaklaşık olarak dört katına çıkardı; böylelikle oy kullanan yirmi yaşın üzerindeki erkeklerin oranı yüzde 8'den yüzde 29'a yükseldi. Belçika, bu reform için yapılan genel grevin ardından oy hakkını 1894'te demokratikleştirirken (seçmenlerin yetişkin erkek nüfusa oranı yüzde 3.9'dan yüzde 37.3'e çıktı), Norveç'te bu oran 1898'de iki katına çıktı (yüzde 16.6'dan yüzde 34.8'e). Yetişkinlerin yüzde 76'sının oy kullandığı tek yaygın demokrasi, 1905 devrimiyle Finlandiya'da ortaya çıktı. İsveç'te 1908'de seçmen sayısı iki katına çıkarılarak Norveç'le aynı düzeye getirildi. Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturyalı yarısı, 1907'de, İtalya 1913'te genel oy kullanma hakkını kabul etti. Avrupa dışında, ABD, Avusturalya ve Yeni Zelanda çoktandır demokratikti; Arjantin de 1912'de demokratik bir ülke oldu. Daha sonraki ölçütlerle karşılaştırıldığında, bu demokratikleşme hâlâ yetersizdi (Genel oy hakkına sahip

sıradan seçmenlerin oranı, yetişkin nüfusun yüzde 30'u ile 40'ı arasındaydı; fakat, kadınlara oy hakkı verilmesinin, ütopyik bir slogan olmaktan çoktan çıktığının da belirtilmesi gerekir). 1890'larda beyaz göçmenlerin yerleştiği ülkelerin uç kısımlarında –Wyoming (ABD), Yeni Zelanda ve Güney Avusturalya'da–, 1905-1913 arasında demokratik Finlandiya'da ve Norveç'te kadınlar da şürece dahil oldular.

Bu gelişmeleri başlatan hükümetler, halkın temsil edilmesi [fikrine] ideolojik olarak bağlı olduklarında bile, coşkusuzdular. Geçerken belirtelim, okur, bugün temelli ve tarihsel olarak demokratik olduğunu düşündüğümüz (İskandinav ülkeleri gibi) ülkelerin bile oy hakkını genişletme kararını ne kadar geç verdiklerini fark etmiş olmalıdır; üstelik Hollanda (seçmen sayısı görece artmış olmasına karşın), Belçika'dan farklı olarak, 1918'den önce demokratikleşmeye sistemli olarak direnmiştir. Politikacılar, önleyici bir tedbir olarak oy hakkının genişletilmesine rıza göstersele de, onu kontrol edebilecek olanlar, aşırı sol kesimlerden ziyade yine kendileriydi. Fransa ve Britanya'daki durum büyük olasılıkla buydu. Muhafazakârlar arasında, genel oyun soldan çok sağı güçlendireceğini hesaplayarak seçmen kitlesinin geleneksel sadakatine –ya da liberallerin iddia edebileceği gibi, cehaletine ve aptallığına– inanan Bismarck gibi sinikler vardı. Fakat Bismarck bile, üç-dereceli oy sisteminin sağın lehine çarpıtıldığını savunduğu (Alman İmparatorluğu'na egemen olan) Prusya'da riske girmeyi göze alamadı. Bu ihtiyatın akıllıca olduğu görüldü; çünkü, seçmen kitlesinin yukarıdan kontrol edilemeyeceği ortaya çıktı. Başka yerlerde politikacılar, halk tahriklerine ve baskıya ya da iç siyasal çatışma hesaplarına boyun eğdiler. Her iki durumda da, Disraeli'nin “karanlığa atlamak” diye tanımladığı şeyin sonuçlarının öngörülemezliğinden korktular. 1890'ların sosyalist tahriklerinin ve birinci Rus Devrimi'nin dolaylı ve dolaysız yansımalarının demokratikleşmeyi hızlandırdığı kesindir. Yine de, demokratikleşmenin ilerlediği yol ne olursa olsun, 1880-1914 arasında batılı devletlerin çoğu kaçınılmaz olana boyun eğmek zorunda kaldı. Demokratik siyasetin ertelenmesi mümkün değildi. Bundan böyle sorun, onun nasıl yönlendirileceğiydi.

Yönlendirme, en kaba anlamıyla henüz kolaydı. Örneğin, genel oyla seçilen meclislerin siyasi rolüne kesin sınırlamalar getirilebilirdi. Alman parlamentosunun (Reichstag) anayasal haklarını en aza indiren Bismarckçı model böyleydi. Başka yerlerde, özel (ve ağırlıklı) seçim kurullarıyla ve diğer benzer kurumlarca seçilen, Britanya'da olduğu gibi bazen kalıtsal üyelerden oluşan alt meclisler, demokratikleşmiş temsili meclisleri frenlediler. Mülkiyete dayalı oy hakkına ilişkin unsurlar korundu ve (örneğin

Belçika, İtalya ve Hollanda'da yüksek eğitim görmüş yurttaşlara ek oy hakkı tanınması ve Britanya'da üniversitelere [mecliste] özel sandalye verilmesi gibi) eğitime dayalı şartlarla pekiştirildi. 1890'da Japonya, benzer sınırlamalarla parlamenter sisteme geçti. İngilizlerin tanımlamasıyla bu tür 'uydurma ayrıcalıklar', seçim bölgelerinin belirli partilere desteği en aza indirecek veya en fazlaya çıkartacak biçimde ayarlanmasıyla ya da Avusturyalıların dediği gibi 'seçim geometrisi'yle daha da güçlendirildi. Özellikle oy verme işleminin güçlü toprak lordlarının veya başka hamilerin gözü önünde cereyan ettiği açık oy uygulamasıyla çekingen ya da ihtiyatlı seçmenler baskı altına alındılar (Danimarka 1901'e, Prusya 1918'e ve Macaristan 1930'lara kadar açık oy sistemini sürdürdü). Amerika'da yerel parti sorumlularının çok iyi bildiği gibi, patronaj sayesinde tulum çıkarmak mümkündü: Avrupa'da İtalyan Liberal Giovanni Giolitti, klientil siyasetin ustası olduğunu gösterdi. En düşük oy kullanma yaşı değişiyordu: Demokratik İsviçre'de yirmi, Danimarka'da otuzdu ve oy verme hakkı genişletildiğinde o da çoğu zaman yükseliyordu. Ayrıca, seçmen yazma işlemini karmaşıktırarak seçimi sabote etme olasılığı her zaman vardı. Örneğin 1914'te Britanya'da işçi sınıfının yaklaşık yarısının bu tür yollarla oy verme hakkından fiilen mahrum edildiği tahmin edilmektedir.

Bununla beraber, bu tür frenleme usulleri demokrasiye doğru yol alan siyaset aracının hareketini yavaşlatsa da, ilerleyişini durduramazdı. 1905 sonrası çarlık Rusyası da dahil, Batı dünyasının, sıradan insanların baskın olduğu gittikçe genişleyen seçmen kitlesine dayanan bir siyasi sisteme doğru ilerlediği açıktı.

Bu tür sistemlerin mantıksal sonucu, seçimler için ve seçimler aracılığıyla ulusal hükümetler üzerinde baskı oluşturma amacıyla kitlelerin siyasal açıdan seferber edilmesiydi. Bu, kitle hareketlerinin ve kitle partilerinin örgütlenmesi, kitle propagandasına dayalı siyaset, kitle iletişim araçlarının—bu aşamada, esas olarak yeni gelişmekte olan popüler ya da 'sarı' basın— gelişmesi ve hükümetlerle yönetici sınıfların karşısına önemli ve yeni sorunlar çıkaran diğer gelişmeler anlamına geliyordu. Artan demokratikleşme bunların toplum önünde açık yüreklilikle tartışılmasını olanaksız kıldığından, bu sorunların Avrupa'daki siyasal tartışma sahnesinden silinmesi tarihçi için büyük talihsizliktir. Hangi aday, onları, siyasette neyin iyi olduğunu bilemeyecek kadar aptal ve cahil olarak gördüğünü ve taleplerinin ülkenin geleceğini tehlikeye atacak kadar saçma olduğunu seçmenlerine söyleyebilirdi? Etrafı, sözlerini en uzaktaki meyhaneye kadar taşıyacak muhabirlerle sarılmış hangi devlet adamı, gerçekten

aklından geçeni söyleyebilir? Politikacılar, giderek bir seçmen kitlesine seslenmek, hatta kitlelere doğrudan veya (muhaliflerinin gazeteleri de dahil) popüler basının megafonundan dolayı olarak hitap etmek mecburiyetinde kaldılar. Bismarck, muhtemelen sadece seçkin bir dinleyici kitlesine seslenmişti. Gladstone, 1879'daki seçim kampanyası sırasında Britanya'yı (belki de Avrupa'yı) kitlelere dayalı seçim propagandasıyla tanıştırdı. Demokrasinin olası içerimlerinin, (siyasetin dışında kalanlar hariçinde) 1867 İngiliz Reform Yasası etrafında dönen tartışmalardaki açıklıkla ve gerçekçilikle tartışılması artık beklenemezdi. Fakat, yönetenler kendilerini retorik'in ardına gizledikçe, siyasete ilişkin ciddi değerlendirmeler aydınların ve onların eserlerini okuyan azınlığın dünyasına çekildi. Demokratikleşme çağı, aynı zamanda yeni bir siyaset sosyolojisinin (Durkheim'ın ve Sorel'in, Ostrogorski'nin ve Webbs'in, Mosca, Pareto, Robert Michels ve Max Weber'in [bkz: s. 295-96]) altın çağı oldu.⁴

Yönetenler, kafalarından geçeni söylemeyi gerçekten istediklerinde, bunu, bundan böyle seçkinleri parlamentodaki müzakerelerin veya halk mitinglerinin gladyatörvari komedilerinden çok farklı bir atmosferde biraraya getiren, hafta sonları sayfiyelerde ya da karanlık iktidar koridorlarında, kulüplerde, özel dernek gecelerinde, av partilerinde yapmak zorundaydılar. Demokratikleşme çağı, böylece siyasette bir ikiyüzlülük çağına, dolayısıyla aynı zamanda bir hiciv; Mr Dooley'in, Alman *Simplicissimus* ve Fransız *Assiette au Beurre* ya da Karl Kraus'un Viyana'daki *Fackel*'i gibi acımasız, komik ve son derece yetenekli mizah dergilerinin çağına dönüştü. Çünkü, zeki bir gözlemcinin gözünden kaçabilecek toplumsal söylemle siyasal gerçeklik arasındaki muazzam uçurum, 1906'da liberallerin elde ettiği seçim zaferiyle ilgili Hilaire Belloc'un şu epigramından paçasını kurtaramamıştı:

Ayrıcalığa dayanan lanetli iktidar
Eşlik ederdi ona kadın, şampanya ve briç,
Yıkılınca, demokrasi aldı yerini
Şimdi ona eşlik ediyor kadın, şampanya ve briç⁵

Fakat, siyasal eylem için seferber edilen kitleler kimlerden oluşmaktaydı? Öncelikle, o zamana dek siyasal sistemin aşağısında ve dışında kalmış, aralarında çok daha ayrıtürden ittifaklar, koalisyonlar ya da 'halk cepheleleri' oluşturabilecek toplumsal tabakalardan sınıflar vardı. Bunların arasında en heybetlisi, şimdi açık bir sınıf temeline sahip partiler veya hareketler içinde seferber edilen (gelecek bölümde ele alınacak olan) işçi sınıfıydı.

Diğer taraftan, zenginlerden mi yoksa proletaryadan mı daha çok korktukları belli olmayan hoşnutsuz ara sınıfların oluşturduğu o geniş ve net tanımlanmamış koalisyon bulunmaktaydı. Bu, kapitalist ekonominin ilerlemesi, kol emekçisi olmayan yeni alt orta sınıfın ve beyaz yakalı işçilerin hızla büyümesi karşısında temelleri aşınan zanaat ustalarından ve küçük esnaftan meydana gelen eski küçük burjuvaziydi. Bunlar, Büyük Bunalım döneminde ve sonrasında Alman siyasal yaşamının *Handwerkerfrage* ve *Mittelstandfrage*'sini oluşturdular. Büyüklüklerle tanımlanan bir dünyaydı onlarinki; 'büyük' çıkarlar karşısında 'küçük insanlar'ın dünyası, ve 'küçük insan', '*le petit commerçant*', '*der kleine Mann*'da olduğu gibi, bu tanımdaki tam da 'küçük' sözcüğü bir slogan ve toparlayıcı bir çağrı haline geldi. Fransa'da kaç tane radikal sosyalist dergi bu başlığı gururla taşımadı ki: *Le Petit Niçois*, *Le Petit Provençal*, *La Petite Charente*, *Le Petit Troyen*? Küçük, fakat çok küçük değil; çünkü, kolektivizm karşısında küçük mülkiyetin de en az büyük mülkiyet kadar korunmaya; (özellikle yerleşik orta sınıflar, alt orta sınıfları kendi eşitleri olarak görme eğiliminde olmadıklarından) hemen hemen aynı geliri kazanabilen vasıflı kol işçisiyle karıştırılmaya karşı memurların üstünlüğünün savunulmaya ihtiyacı vardı .

Bu, aynı zamanda (ve bir dolu nedenden dolayı) tamamen retorik ve demagojinin siyasal alanıydı. Fransa'da yüksek dozda ulusal şovenizm ve önemli bir yabancı düşmanlığı potansiyeli içermiş olmasına karşın, güçlü bir radikal, demokratik jakoben geleneğin bulunduğu ülkelerde – güçlü veya tumturaklı– bu retorik 'küçük insanları' solda tuttu. Orta Avrupa'daysa retorik milliyetçi, özellikle anti Semitik karakteri sınır tanımıyordu. Çünkü, Yahudiler, yalnızca kapitalizmle, özellikle kapitalizmin küçük zanaatkârı ve esnafı vuran kısmıyla –banker, borsacı, yeni dağıtım ve mağaza zincirlerinin kurucuları– değil, aynı zamanda Allahsız sosyalistlerle, daha genel olarak eskinin temellerini oyan, ahlakın doğrularını ve ataerkil aileyi tehdit eden aydınlarla da özdeşleştirilmekteydi. 1880'lerden itibaren anti Semitizm, Almanya'nın batı sınırlarından doğuya doğru Habsburg İmparatorluğu, Rusya ve Romanya'ya kadar, 'küçük insanlar'ın örgütlü siyasal hareketlerinin önemli bir bileşeni haline geldi (Ama başka yerlerde daha az önemli olduğu düşünülmemelidir). Panama skandallarının ve Dreyfus davasının* yaşandığı on yıl olan 1890'larda

* Fransız genelkurmayından Yüzbaşı Dreyfus, 1894'te Almanya adına casusluk yaptığı gerekçesiyle (yanlış bir biçimde) mahkum edildi. Suçsuzluğunu ispatlamak için yürütülen ve tüm Fransa'da bir kutuplaşma ve sarsıntı yaratan bir kampanyanın ardından 1899'da affedildi ve 1906'da itibarı iade edildi. 'Dava', Avrupa'yı derinden sarstı.

Fransa'yı sarsan anti Semitik nöbetlere bakarak, 40 milyonluk bir ülkede bu dönemde topu topu 60.000 Yahudi'nin bulunduğu kimin aklına gelir (bkz: s. 175-76, 320)?

Elbette bir de, hâlâ birçok ülkede çoğunluğu, diğerlerinde de en büyük ekonomik grubu oluşturan köylülük vardı. 1880'lerden itibaren –bunalım çağında– köylüler ve çiftçiler, giderek daha çok ekonomik bir baskı grubu olarak davrandılar ve ABD, Danimarka, Yeni Zelanda, Fransa, Belçika ve İrlanda gibi çok farklı ülkelerde yığınlar halinde, birlikte satın alma, pazarlama, ürün işleme ve kredi konularında yeni örgütler kurdularsa da, siyasal olarak ve seçimlerde –bu denli değişkenlik gösteren bir yapının sınıf olarak kabul edilebileceğini varsayarsak– nadiren bir sınıf gibi hareket ettiler. Elbette hiçbir hükümet, tarıma dayalı ülkelere tarım ürünleri üreticileri gibi çok önemli bir seçmen kitlesinin ekonomik çıkarlarını göz ardı edemezdi. Yine de, köylülük harekete geçtiğinde, 1890'ların ABD'sindeki Popülistler veya 1902'den sonra Rusya'daki Sosyal Devrimciler gibi, belirli bir siyasal hareketin ya da partinin gücünün çiftçilerin ya da köylülerin desteğine dayandığı yerlerde bile, tarım dışındaki kesimlerin bayrağı altında yürüdüler.

Toplumsal gruplar bu sıfatla seferber edildikleri gibi, din ve milliyet gibi böleksel bağlılıkların birleştirdiği yurttaş gruplarında da aynı şey oldu. Bölekseldi, çünkü tek dinin var olduğu ülkelere bile inanç temelinde (siyasal olarak) seferber edilen kitleler, ister dinsel ister laik olsun başka blokları dengeleyen bloklar oluşturmuşlardır her zaman. Yine, seçimler sırasındaki (Polonyalıların ve İrlandalıların durumunda olduğu gibi, zaman zaman dini hareketlenmelerle çakışan) milliyetçi hareketlenmeler, çok uluslu devletlerde hemen her zaman özerklik yanlısı hareketler olmuşlardır. Bunların, devletlerin telkin ettiği –zaman zaman kontrolden çıkan– ulusal vatanseverlikle ya da yıkıcı azınlıklara karşı 'ulusu' temsil ettiği iddiasını taşıyan normal olarak sağcı siyasal hareketlerle hemen hiçbir ortak yanları yoktu (bkz: 6. Bölüm).

Bununla birlikte, müminlerini örgütleme ve seferber etme konusunda en yetenekli teşkilatın, yani Roma Katolik Kilisesi'nin aşırı muhafazakârlığı, genel bir görüngü olarak siyasal-dinsel kitle hareketlerinin yükselişini engelledi. Siyasal yaşam, partiler ve seçimler, 1864 tarihli Syllabus Programı'ndan ve 1870 tarihli Vatikan Konseyi'nden beri Roma'nın defetmeye çalıştığı o sefil ondokuzuncu yüzyılın bir parçasıydılar (bkz: *Sermaye Çağı*, 14. Bölüm, III). 1890'larda ve 1900'lerde çağdaş fikirlerle uyusulmasını ihtiyatla öneren Katolik düşünürlerin haklarının ellerinden alınmasının da gösterdiği gibi ('Modernizm' 1907'de Papa X. Pius tarafın-

dan lanetlendi), Roma bu yüzyılla uzlaşmazlığını sürdürdü. Laik siyasetin cehennemi dünyasında, dinsel uygulamaları, Katolik eğitimini ve kiliseyle sürekli çatışma halindeki devletin saldırılarının hedefi haline gelen diğer kilise kurumlarını belirli ölçülerde savunmak ile bu dünyaya toptan karşı çıkmak dışında, Katolik siyasası için başka nasıl bir yer olabilirdi?

Böylece, 1945'ten sonraki Avrupa tarihinin göstereceği gibi, Hıristiyan partilerin* büyük bir siyasi potansiyele sahip olmalarına ve oy hakkının her genişlemesinde bu potansiyelin de artmasına karşın, Kilise, 1890'ların başlarından itibaren çalışan sınıfları Allahsız sosyalist devrimden uzak tutmanın istenir bir şey olduğu ve çalışan sınıfın başlıca bileşeni olan köylülüğe göz kulak olmanın bir gereklilik olduğu kabul edilmesine rağmen, kendisinin resmi olarak desteklediği siyasi partilerin kurulmasına karşı çıktı. Papa, Katoliklerin sosyal politikaya duydukları yeni ilgiyi takdir etmekle birlikte (Papa'nın *Rerum novarum* genelgesi, 1891), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hıristiyan Demokrat partiler haline gelecek oluşumların ataları ve kurucuları, Kilise tarafından şüpheyle, zaman zaman da düşmanlıkla karşılandı. Bunun sebebi, onların da ('Modernizm' gibi) din dışı dünyanın istenmeyen eğilimleriyle uzlaşır görünmeleri değildi yalnızca; aynı zamanda Kilise, genişleyen ekonominin içinde kendine bir etkinlik alanı bulan (kentli olsun köylü olsun) Katolik yeni orta ve alt orta tabakalardan devşirdiği kadrolardan da rahatsızdı. 1890'larda büyük demagog Karl Lueger (1844-1910), Viyana'yı fetheden anti Semitik yanı güçlü bir alt orta sınıf hareketi olan ilk büyük modern Hıristiyan Sosyal kitle partisini kurmayı başardığında, bunu, Avusturya kilisesinin direnişine rağmen gerçekleştirmişti (1918'den sonra tarihinin büyük bölümünde bağımsız Avusturya'yı yöneten bu parti, Halk Partisi olarak varlığını hâlâ sürdürmektedir).

Dolayısıyla Kilise, muhtelif muhafazakâr veya reaksiyoner partileri genellikle destekledi ya da çok uluslu devletlerde bağlı Katolik milletler içinde laiklik virüsü kapmamış milliyetçi hareketlerle iyi ilişkiler içinde bulundu. Sosyalizme ve devrime karşı genellikle herkesi destekledi. Bu yüzden, gerçek Katolik kitle partileri ve hareketleri yalnızca (Bismarck'ın 1870'lerdeki ruhban karşıtı kampanyalarına direnmek için ortaya çıktıkları) Almanya'da, (bütün siyasal yaşamın, Protestan ve din dışı olanları dahil, dikey olarak dinsel gruplaşmalar biçimini aldığı) Hollanda'da ve (Katoliklerin ve ruhban karşıtı Liberallerin, demokratikleşmeden çok önce iki partili bir sistem oluşturduğu) Belçika'da kurulacaktı.

* İtalya, Fransa, Batı Almanya ve Avusturya'da bunlar, belli başlı hükümet partileri olarak doğdular ve Fransa dışında öyle de kaldılar.

Protestan din partileri çok daha nadirdi ve var oldukları yerlerde de dini talepleri genellikle başka sloganlarla iç içe geçti: (Nonkonformist Galler'de ağırlıklı olarak) milliyetçilik ve liberalizm, (Irish Home Rule'a [İrlanda Özerk Yönetimi'ne] karşı Britanya'yla birleşmeyi yeğleyen Ulsterli Protestanlar arasında) anti milliyetçilik, (eski Whig aristokratlarının ve büyük ekonomik çıkar gruplarının 1880'lerde Muhafazakârlara katılmalarıyla Nonkonformist Hıristiyanlığın daha da güçlendiği İngiliz Liberal Parti'de) liberalizm.* Elbette, Doğu Avrupa'nın siyasal yaşamında dini, –Rusya'da– devletinki dahil milliyetçilikten siyasal olarak ayırt etmek mümkün değildi. Çar, Ortodoks Kilisesi'nin başı olmakla kalmadı, Ortodoksluğu devrime karşı seferber etti. Özgül cemaatlerle ve insanlarla sınırlı olan tapıları saymazsak, diğer büyük dünya dinleri (İslam, Hinduizm, Budizm, Konfüçyüsçülük), batının demokratik siyasal yaşamına hâlâ yabancı ve ilgisiz olan ideolojik ve siyasal bir evren içinde varlık göstermekteydi.

Din, ne kadar geniş bir siyasal potansiyele sahipse, ulusal kimlik de aynı oranda güçlüydü ve uygulamada daha etkili bir harekete geçirici güçtü. İngiltere'de oy hakkının 1884'te demokratikleştirilmesinden sonra İrlandalılar kendi temsilcilerini seçti; İrlanda milliyetçi partisi, adadaki Katolik oyların hepsini topladı. 103 üyenin 85'i, İrlanda milliyetçiliğinin (Protestan) önderi Charles Stewart Parnell'ın (1846-91) arkasında disiplinli bir örgüt oluşturdu. Ulusal bilincin siyasal ifade bulduğu her yerde, Polonyalıların (Almanya ve Avusturya'da) Polonyalılar olarak, Çeklerin de Çekler olarak oy kullanacakları belli oldu. Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturya kanadında siyasal yaşam, bu tür ulusal bölünmeler yüzünden işlemez hale geldi. Gerçekten de, 1890'ların ortalarında Almanların ve Çeklerin gerçekleştirdiği ayaklanmaların ve karşı ayaklanmaların ardından, bundan böyle hiçbir hükümetin parlamentoda çoğunluğu sağlaması mümkün olmadığından, parlamentarizm tümüyle ortadan kalktı. 1907'de tanınan genel oy, yalnızca baskı karşısında verilen bir ödün değil, birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan, birbirleriyle sürekli dalaşan ulusal bloklara karşı, ulusal olmayan (Katolik, hatta sosyalist) partilere oy verebilecek seçmen kitlelerini harekete geçirmeye yönelik umutsuz bir girişimdi.

Uç biçimiyle siyasal kitle seferberliği –disiplinli kitle partisi-hareketi–, nadir görülen bir olgu olarak kaldı. Alman Sosyal Demokrasisi'nin tek

* Nonkonformizm= İngiltere'de ve Galler'de İngiliz Kilisesi dışındaki muhalif Protestan gruplar –çn.

parçalı, herşeyi kapsayan tarzı, yeni emekçi ve sosyalist hareketler arasında bile genel bir özellik değildi (Sonraki bölüme bakınız). Yine de, bu yeni görüngüyü oluşturan unsurları, artık hemen her yerde ayırt etmek mümkündür. Bu unsurlar, bileşenler halinde bu görüngünün temelini oluşturan seçmen örgütlenmeleriydi öncelikle. İdeal tipte bir kitle partisi-hareketi, her birinin özel hedefleri olmakla birlikte, hedefleri daha genel olan bir partinin çatısı altında toplanmış kendi yerel şubeleri bulunan bir örgütlenmeler kompleksiyle birlikte yerel örgütlerden ya da şubelerden oluşmaktaydı. Örneğin, 1914'te İrlanda ulusal hareketi, ulusal iskeletini oluşturan, seçim çerçevesinde, yani seçim bölgeleri temelinde örgütlenmiş Birleşik İrlanda Birliği'nden meydana gelmekteydi. Hareket, Birliğin başkanı tarafından yönetilen seçim kongreleri düzenlerdi. Bu kongrelere Birliğin kendi delegelerinin yanı sıra, meslek konseylerinden (sendika şubelerinin kent konsorsiyumlarından), bizzat sendikalardan, çiftçilerin çıkarlarını temsil eden Toprak ve E.mek Derneği'nden, Gal Atletizm Derneği'nden, bu arada adayla Amerika arasında göç bağlantısı kuran Ancient Order of Hibernians gibi yardımlaşma derneklerinden ve diğer kuruluşlardan delegeler katılırdı. Bunlar, parlamento içindeki ve dışındaki milliyetçi önderlikle özerk İrlanda davasını destekleyenlerin dış sınırını tanımlayan seçmen kitlesi arasındaki esas bağı oluşturan, seferber edilenlerin kadrolarıydı. Bu şekilde örgütlenen eylemcilerin kendileri esaslı bir kitle haline gelebiliyordu: 1913'te Birliğin toplam 3 milyonluk İrlandalı Katolik nüfus içinde 130.000 üyesi vardı.⁶

İkinci olarak, yeni kitle hareketleri ideolojikti. Örneğin, bağıcılığın korunması gibi özgül hedefler doğrultusunda baskıda ve eylemde bulunmayı amaçlayan basit gruplaşmalarla bir benzerlikleri yoktu. Bu tür örgütlü özel çıkar gruplarının sayısı da doğal olarak arttı; çünkü, demokratikleşmiş siyasal yaşamın mantığı, teoride bu konulara duyarlı ulusal hükümetlere ve meclislere baskıda bulunacak çıkar gruplarını gerektiriyordu. Fakat (1893'te kurulan ve hemen ardından -1894'te- 200.000 çiftçinin üye olduğu) Alman *Bund der Landwirte* gibi derneklerin, (Bund'un muhafazakârlara duyduğu malum yakınlığa ve neredeyse tamamen büyük toprak sahiplerinin egemenliği altında bulunmasına rağmen) bir partiyle bağlantıları yoktu. 1898'de, 397 üyeli Reichstag'da beş farklı partiden 118 milletvekilinin desteğine dayanıyordu.⁷ Ne kadar güçlü olsalar da bu tür özel çıkar gruplarından farklı olarak yeni parti-hareket bütünlüklü bir dünya görüşünü temsil ediyordu. Üyelerine ve taraftarlarına; Jean-Jacques Rousseau'ya, Durkheim'a ve yeni bir bilim olan sosyoloji alanındaki başka kuramcılara göre modern toplumları bir arada tutması gereken o 'vatan-

daşlık dini'ne benzer bir şey sunan, özel, belki de değişen somut siyasal programlardan çok, buydu (Ancak, bu evrede henüz kısmi bir harçtı). Din, milliyetçilik, demokrasi, sosyalizm, iki savaş arasındaki faşizmin habercisi olan ideolojiler: Bu ideolojilerin hareketleri aynı zamanda hangi maddi çıkarları temsil etmiş olursa olsunlar, yeni seferber edilen kitleleri bir arada tutan şey ideolojilerdi.

Paradoksal olan şu ki: Fransa, ABD ve (bu bakımdan görece daha zayıf olan) İngiltere gibi güçlü bir devrimci geleneğin bulunduğu ülkelerde, eski ve yeni seçkinlerin (demokratik Kuzey Amerika'daki Dört Temmuz hatiplerinin uzun zamandır aşına oldukları stratejiler aracılığıyla) yeni kitle hareketlerinin en azından bir kısmını evcilleştirmelerine olanak veren kendi geçmiş devrimlerinin ideolojileri oldu. 1688 Şanlı Whig Devrimi'nin mirasçısı olan ve Püriten mezheplerin torunları adına 1649'un kral katillerine zaman zaman seslenmeyi ihmal etmeyen* İngiliz Liberalizmi, kitlesel bir İşçi Partisinin gelişimini 1914'e kadar engellemeyi başardı. Dahası, 1900'de kurulan İşçi Partisi, deyim yerindeyse Liberallerin dümen suyunda gitti. Fransa'da Cumhuriyetçi Radikalizm, düşmanlarına karşı Cumhuriyet ve Devrim bayrağını yükselterek kitlesel halk hareketlerini emineye ve soğurmaya çalıştı. Bunda da başarısız olduğu söylenemez. 'Solda düşman yoktur' ve 'tüm iyi Cumhuriyetçilerin birliği' sloganları, yeni popüler solu, Üçüncü Cumhuriyet'i yöneten merkezdeki kişilere bağlamakta çok işe yaradı.

Üçüncü olarak, bu anlatılanlardan, kitle hareketliliklerinin (kendi tarzında) küresel olduğu sonucu çıkmaktadır. Kitle hareketleri, siyasal yaşamın eski yerel veya bölgesel çerçevesini ya yıktılar, ya sınırlarına kadar genişlettiler ya da onu daha geniş kapsamlı hareketlerle bütünleştirdiler. Demokratikleşmiş ülkelerde, hatta Almanya ve İtalya gibi bölgesel farklılıkların izlerini derin biçimde taşıyan devletlerde bile ulusal siyasal yaşam, tamamen bölgesel nitelik taşıyan partilere neredeyse hiçbir etkinlik alanı bırakmadı. Örneğin, Almanya'da Prusya karşıtı hissiyatın ve eski Gelf hanedanına bağlılığın hâlâ güçlü olduğu (1866 gibi yakın bir tarihte Prusya tarafından ilhak edilen) Hanover'in bölgeci karakteri, kendini yalnızca, seçimlerde çeşitli ulusal partilere biraz daha az oy çıkmasında (başka yerlerde yüzde 94-100 iken burada yüzde 85) gösterdi.⁸ Dinsel veya etnik azınlıkların ya da (hatta) toplumsal ve ekonomik grupların zaman zaman belirli coğrafi bölgelerle sınırlı kalması bizi yanıltmamalıdır.

* En eski soylulardan Liberal Lord Rosebery, 1899'da Parlamantonun önüne dikilen Oliver Cromwell heykelinin masrafını cebinden karşıladı.

Eski burjuva toplumundaki seçim siyasetinin tersine yeni kitle politikası, (Fransızların siyaset sözlüğünde) 'ileri gelenler [kodamanlar]' olarak bilinen yerel güç ve nüfuz sahibi insanlara dayanan eski mahalli siyasetle giderek uyuşmaz bir hal aldı. Avrupa'nın pek çok bölgesinde ve Amerika kıtasında –özellikle de İberik ve Balkan yarımadaı, Güney İtalya ve Latin Amerika gibi yerlerde– *caciquelerin* veya patronların (yerel güç ve nüfuz sahibi kişilerin), klientlerinin oylarını tulum halinde parayı bastırana ya da daha büyük patronlara 'sunduğu' bölgeler elbette yok değildi. Demokratik siyasal yaşamda 'boss'* da ortadan kalkmadı. Fakat –tersine– buralarda kodamanları yaratan ya da en azından onları tecrit olmaktan ve siyasi basiretsizlikten kurtaran partiydi. Demokrasiye uymak için kendilerini dönüştüren eski seçkinler, yerel patronaja ve nüfuz dayalı siyaset ile demokratik siyaset arasında çeşitli bileşimler geliştirdiler. Aslına bakılırsa, önceki yüzyılın son on yıllarıyla yeni yüzyılın ilk on yılı, eski usül 'kodamanlık' ile yeni siyasetçiler, yerel bosslar veya partinin kaderini yerel düzeyde elinde bulunduran başka kilit unsurlar arasındaki karmaşık çatışmalarla doluydu.

Böylece, kodamanlar üzerinden yürüyen siyasetin yerini alan demokrasi, patronajın ve nüfuzun yerine 'halk'ı değil, örgütü, yani komiteleri, parti ileri gelenlerini, eylemci azınlıkları koydu. Bu tür komitelerin (veya İngiliz-Amerikan terimiyle parti meclislerinin) oynadığı hayati role, hatta Robert Michels'in Alman Sosyal Demokrat Parti üzerine yaptığı çalışmadan türetebileceğine inandığı 'oligarşinin demirden yasası'na işaret eden gerçekçi gözlemcilerin bu paradoksu belirlemeleri uzun sürmedi. Aynı zamanda, Michels (fazla önem vermiş olmakla birlikte) yeni kitle hareketlerinde önder kişiliklere tapma eğilimi üzerinde de durdu.⁹ Michels, bu olguya gereğinden fazla önem verdi; zira, ulusal kitle hareketlerinin bazı önderlerini kuşattığına şüphe olmayan ve Liberalizmin Büyük Ustası Gladstone'un veya Alman sosyal demokrasisinin önderi Bebel'in resimlerinin yer aldığı mütevazı duvar afişlerinde somutlanan hayranlık, incelediğimiz dönemde, aslında kişiler yerine inananları birleştiren davayı yansıtmaktaydı. Üstelik, karizmatik önderden yoksun yeterince kitle hareketi de vardı. 1891'de Charles Stewart Parnell, özel hayatındaki karışıklıkların ve Katoliklerle nonkonformist ahlak anlayışının ortak düşmanlığının kurbanı olduğunda, İrlandalılar hiç tereddüt etmeden ona sırt çevirdiler (Ne var ki, hiçbir önder davaya ondan daha tutkuyla bağlı değildi; nitekim Parnell miti, kendisinden çok daha uzun yaşadı).

* Yerel parti başkanı/ileri geleni –çn.

Kısacası, parti veya hareket, taraftarlarının gözünde onları temsil etmekte ve onların yararına davranmaktaydı. Bu yüzden örgütün, üyelerinin ve taraftarlarının yerini alması, sonra da önderin örgüte hakim olması zor olmadı. O nedenle, yapılaşmış kitle hareketleri, asla eşitlerin cumhuriyeti olmadı. Fakat, örgütün ve kitle desteğinin yarattığı bileşim, bu hareketlere devasa ve kuşku götürmez bir yetenek kazandırdı: Onlar, birer potansiyel devletti. Gerçekten de, yüzyılımızın büyük devrimleri, eskimiş rejimlerin, eskimiş devletlerin ve eskimiş yönetici sınıfların yerine, devlet iktidarı gibi kurumlaşmış partiyi-hareketi geçirecekti. Eski ideolojik örgütlenmeler bundan yoksun gibi göründüklerinden, bu potansiyel daha da çarpıcı hale gelmektedir. Örneğin, bu dönemde batıda din kendini teokrasiye dönüştürme yeteneğini yitirmiş gibi görünüyordu; zaten amaç da kesinlikle bu değildi.* Muzaffer Kilisenin en azından Hıristiyan dünyada yerleştirdiği şey, laik kurumlar tarafından işletilen ruhban rejimleri oldu.

II

Demokratikleşme, gelişme kaydetmekle beraber siyasal yaşamı daha yeni yeni dönüştürmeye başlamıştı. Ancak, demokrasinin (zaman zaman da olsa) çoktandır açıkça görülebilen içerimleri, devletleri yönetenlerin ve devletlerin çıkarlarını yönettiği sınıfların önüne son derece ciddi sorunlar çıkardı. Ulusal hareketlerle karşı karşıya kalan çokuluslu devletlerin siyasal yaşamında, bir süredir acil hale gelen, devletin bütünlüğünü, hatta varlığını koruma sorunu vardı. Avusturya İmparatorluğu'nda bu, çoktandır devletin ana sorunuymuştu; hatta Britanya'da bile İrlanda kitle milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, yerleşik siyasal yaşamın yapısını parçaladı. Ülkedeki seçkinlerin gördüğü gibi, —her şeyden önce ekonomik alanda— sağduyulu politikaların devamının nasıl sağlanacağı konusunda sorunlar vardı. Demokrasi, işler kötüye gitsede mi kapitalizmin işleyişine (işadamlarının düşündüğü gibi) kaçınılmaz olarak karışmayacaktı? Britanya'da tüm partilerin din gibi bağlandıkları serbest ticareti tehlikeye sokar mıydı? Saygıdeğer ekonomi politiğin kilit taşı durumundaki altın standartını ve sağlam mali yapıyı tehlikeye atar mıydı? En sert retorik şimşeklerini —büyük hatip William Jennings Bryan'ın sözleriyle— insanlığın altının çarmihına gerilmesine yağdıran Popülizmin 1890'larda yarattığı kitle seferberliği göz önüne alındığında, bu sonuncu tehdit ABD'de daha acil bir sorun

* Bu tür bir dönüşümün son örneği, 1848 sonrasında Utah'ta Mormon devletinin kurulmasıydı büyük olasılıkla.

olarak görünmekteydi. Daha genel olarak ve hepsinden önemlisi, toplumsal devrimi hedefleyen kitle hareketlerinin tehdidiyle yüz yüze kaldığında, o sırada oluşturulmakta olan toplumun meşruiyetini sağlama, belki de bizzat bekasını garanti altına alma sorunu vardı. Demagojiyle seçilmiş ve partiler arasındaki uzlaşmaz çatışmalarla bölünmüş parlamentoların inkâr götürmez etkisizliği ve artık zengin, bağımsız kişiler yerine, kariyerleri ve servetleri giderek yeni siyasal yaşamdaki başarılarına bağlı olan kişilere dayanan siyasal sistemlerdeki kuşku götürmez yozlaşma nedeniyle, bu tehditler daha da tehlikeli bir hal aldı.

Bu heriki olguyu da görmezden gelmek olanaksızdı. ABD gibi kuvvetler ayrımının söz konusu olduğu demokratik ülkelerde hükümet, yani başkanlık tarafından temsil edilen yürütme gücü, (yaratacağı karşıt ağırlık nedeniyle tıkanma noktasına gelmesi hayli mümkün olsa da) seçilmiş parlamentodan bir dereceye kadar bağımsızdı (Fakat başkanların demokratik yolla seçilmesi bir başka tehlike ortaya çıkardı). Hâlâ eski tarz monarşi tarafından korunmuyorlarsa hükümetlerin seçilmiş meclislere teorik olarak bağımlı olduğu Avrupa'daki şekliyle temsili hükümette, sorunlar başa çıkılmaz gibi görünüyordu. Gerçekten de, Avrupa'da hükümetler otele gelip giden turist kafileri gibiydi; mecliste sağlanan çoğunluklar kısa süre sonra dağılıyor, ardından bir başkası geliyordu. Avrupa demokrasilerinin anası olan Fransa, 1875'ten savaşın çıkışına kadar geçen otuz dokuz yılda, içlerinde yalnızca onbiri, ömrü on iki ay ya da daha fazla sürmüş elli iki kabineyle rekoru elinde tutuyordu (Tabii çoğunda aynı isimler yeniden boy göstermekteydi). Hükümetlerin ve siyasal yaşamın sürekliliğinin, bürokrasinin daimi, atanmış ve görünmeyen memurları tarafından sağlandığına kuşku yoktu. Çürümeye ve yozlaşmaya gelince, (İngilizlerde olduğu gibi) hükümetlerin 'Krallığın kârlı daireleri'ni ve arpa-lıkları, yakınları ve kendilerine bağlı kişiler arasında paylaştığı ondokuzuncu yüzyıl başlarında olduğundan daha fazla değildi muhtemelen. Ancak, kendi çabalarıyla yükselmiş politikacılar, işadamlarına ya da başka çıkar gruplarına destekten veya köstekten şu ya da bu şekilde bir yarar sağladıkları için, daha gözle görülür boyuttaydı. Anayasaya dayalı ülkelerde -ABD* gibi önemli bir istisnaya rağmen- seçimin ve patronajın yarattığı çifte tehlikeye karşı şimdi büyük ölçüde korunmuş olan yüksek mevkilerdeki devlet yöneticilerinin ve hakimlerin dürüstlüğü, en azından

* Hatta burada bile, 1883'te siyasi patronajdan bağımsız bir Federal Kamu Görevi'nin temellerini oluşturmak amacıyla bir Kamu Görevi Komisyonu kuruldu. Fakat çoğu ülkede patronaj, genel olarak sanıldığından daha önemli bir düzeyde varlığını korudu.

Batı ve Orta Avrupa'da artık veri kabul edildiğinden, bu durum haydi haydi göze batmaktaydı. Siyasi rüşvet skandalları, yalnızca paranın el değiştirirken çıkardığı sesin gizlenmeye gerek duyulmadığı Fransa gibi ülkelerde patlak vermekle kalmıyor (1885'teki Wilson skandalı, 1892-3'teki Panama skandalı), İngiltere gibi (bu türden kendi çabalarıyla yükselmiş iki kişinin, Lloyd George ile daha sonra Baş Yargıç ve Hindistan Genel Valisi olan Rufus Isaacs'ın da karıştığı 1913'teki Marconi skandalı) boğuntuya getirildiği ülkelerde de yaşanıyordu.* Hükümetlerin, mecliste çoğunluğu, esas olarak siyasal lütuflar karşılığında satın alınan oylarla oluşturduğu yerlerde –ki bunun neredeyse kaçınılmaz biçimde bir de mali boyutu olacaktır– parlamenter istikrarsızlık ile çürüme arasında bağ kurmak elbette mümkündü. Daha önce belirtilmiş olduğu gibi, Giovanni Giolitti bu stratejinin ustasıydı.

Toplumun üst tabakalarından insanlar, siyasal yaşamın demokratikleşmesinin, daha genel olarak 'kitleler'in merkezi konumlarının güçlenmesinin yaratacağı tehlikelerin şiddetle farkındaydı. Bu, yalnızca 1897'de *The Organisation Universal Suffrage: The Crisis of the Modern State*¹¹ (Genel Oy Hakkının Düzenlenmesi: Modern Devletin Bunalımı) gibi manidar bir başlıkla bir kitap yayımlayan –saygın Fransız kamuoyunun kaleleri– *Le Temps*'in ve *La Revue des Deux Mondes*'in editörünün ya da 1902'de İngiliz Parlamentosunu (dost meclislerinde) "Westminster'deki o güruh"¹² diye niteleyen, düşünen Muhafazakârların genel valisi, daha sonra bakan olan Alfred Milner (1854-1925) gibi toplumsal meselelerle ilgili insanların kaygılarından ibaret değildi. 1880'lerden itibaren burjuva kültürüne hakim olan yaygın kötümserliğin büyük bölümünün (bkz: s. 246, 280-81), kitlelere karşı ileri sürdükleri savunmalar un ufak olmuş eski seçkin yandaşları tarafından terk edilen liderlerin, "cehaletten ve yarı barbarlıktan ... henüz kurtulamamış olanlar"¹³ istilasına uğramış ya da bu kitlelere ayarlı bir uygarlığın yükselen dalgasıyla yolu kesilmiş eğitilmiş ve kültürlü azınlığın (yani esas olarak zengin çocuklarının) duygularını yansıttığına kuşku yoktur.

Yeni siyasal durum, çeşitli devletlerin kendi tarihlerine bağlı olarak adım adım ve eşitsiz bir biçimde gelişti. Bu, 1870'lere ve 1880'lere ilişkin karşılaştırmalı politika incelemelerinin yapılmasını zorlaştırmakta ve

* Tutunumu yüksek yönetici seçkinler içinde, demokrat gözlemcilerin ve siyasal ahlakçıların kaşlarının çatılmasına yol açacak tipteki alışverişlerin varlığı, olağandışı bir durum değildi. Maliye Bakanlığı yapmış Winston Churchill'in babası Lord Randolph Churchill 1895'te öldüğünde, ulusal maliyeyle bir ilgisi olması beklenebilecek Rothschild'e yaklaşık £60.000 borcu vardı. tek başına bu miktarın, Britanya'nın o yılki *toplam* vergi gelirinin yaklaşık yüzde 0.4'ü olduğunu söylersek, bu borcun büyüklüğünü kavrayabiliriz.

neredeysen anlamsızlaştırmaktadır. Geriye baktığımızda, bu hükümetlerin başını ağrıtan tek kitle hareketlerinin bunlar olmadığını görüyorsak da, kitlesel emek hareketlerinin ve sosyalist hareketlerin 1880'lerde ve sonrasında ansızın ortaya çıkmalarının (sonraki bölüme bakınız), birçok hükümeti ve yönetici sınıfı temelde benzeri açmazlara soktuğu görüldü. Genel konuşursak, sınırlı bir anayasaya veya kısıtlı oy hakkına sahip çoğu Avrupa devletinde yüzyılın ortasında liberal burjuvazinin elde ettiği siyasal üstünlük (*Sermaye Çağı*, 6., 1., 13., III.), (eğer başka sebeplerden değilse) Büyük Bunalımın bir yan ürünü olarak 1870'lerde yıkıldı (Belçika'da 1870'te, Almanya ve Avusturya'da 1879'da, İtalya'da 1870'lerde, Britanya'da 1874'te). Belli aralıklarla yeniden iktidara gelmeleri dışında, bir daha egemen olamadılar. ABD'de Kuzey'i İç Savaş'ta zafere taşıyan Cumhuriyetçi Parti 1913'e kadar başkanlığı kaptırmamış olsa da, yeni dönemde Avrupa'da benzeri bir netliğe sahip siyasal bir örüntü ortaya çıkmadı. Çözumsuz sorunlar ya da devrimin veya ayrılıkçılığın yarattığı temel meydan okumalar parlamenter siyasal yaşamın dışında tutulabildiği sürece, devlet adamları, ne devleti ne de toplumsal düzeni tehdit etme amacı taşıyan toplulukları oradan oraya sürükleyerek parlamenter çoğunluklarla oynayabiliyorlardı. Britanya'da, Avam Kamarası'nı altüst etmeyi ve bir şekilde orada denge kurmayı isteyen yekpare ve militan İrlanda milliyetçisi bir bloğun 1880'lerde ansızın ortaya çıkması, kısa zamanda parlamenter siyasette ve iki kişilik dans sahnesini dolduran iki partide bir dönüşüm yaratmış olmasına karşın, çoğu durumda bu sorunlar ve meydan okumalar parlamenter siyasal yaşamın dışında tutulabildi. Ya da en azından 1886'da Whigli milyoner asillerin ve liberal işadamlarının, muhafazakâr ve (İrlanda'nın özerkliğine karşı çıkan) birlik yanlısı bir parti olarak hem toprak sahibi zenginlerin hem de büyük iş çevrelerinin birleşik partisi olmaya doğru ilerleyen Tory Partisi'ne akınını hızlandırdı.

Başka yerlerde durum görünüşte daha dramatik olmakla beraber, gerçekte daha idare edilebilir türdeydi. İhya edilen İspanya monarşisinde (1874) yenilen sistem muhaliflerinin parçalanmışlığı –solda Cumhuriyetçiler, sağda Carlistler–, 1874-97 döneminin büyük bölümünde iktidarda bulunan Cánovas'ın (1828-97), politikacıları ve apolitik köylü seçmenleri yönlendirmesine olanak tanıdı. Almanya'da uzlaşmaları mümkün olmayan unsurların zayıflığı, Bismarck'ın 1880'lerde bunlarla gayet rahat başa çıkabilmesini sağlarken, Avusturya İmparatorluğu'ndaki saygın Slav partilerinin ılımlı tutumu da, keza zarif aristokrat züppe Kont Taaffe'nin (1833-95; 1879-93 arasında hükümette yer aldı) işine yaradı. Cumhuriyeti kabule yanaşmayan Fransız sağ, seçimlerde sürekli azınlıkta

kalırken, ordu da sivil otoriteye meydan okumadı: Böylelikle cumhuriyet, kendisini sarsan çok sayıda ve renkli bunalımı (1877’de, 1885-7’de, 1892-3’te ve 1894-1900’deki Dreyfus davası) atlatabildi. İtalya’da Vatikan’ın laik ve ruhban karşıtı bir devleti boykot etmesi, Depretis’in (1813-87) ‘transformizm’, yani muhalifleri hükümet destekçilerine dönüştürme politikasını hayata geçirmesini kolaylaştırdı.

İşin gerçeği, sisteme karşı tek gerçek meydan okuma parlamento dışından geldi (Ama, *pronunciamentoların* klasik ülkesi İspanya’da bile ordu istifini bozmazken, anayasaya dayalı ülkelerde de aşağıdan yükselen başkaldırının o sırada ciddiye alınmasına gerek yoktu). Yine, başkaldırının ve silahlı adamların siyaset sahnesinin tanıdık simaları olmaya devam ettiği Balkanlar’da ve Latin Amerika’daysa sistemin potansiyel rakipleri olmaktan çok parçasıydılar.

Ne var ki, bu durumun kalıcı olması beklenemezdi. Nitekim hükümetler, siyasal yaşamda uzlaşılması olanaksız gibi görünen güçlerin yükselişiyle karşı karşıya kaldıklarında, ilk tepkileri onları bastırmak oldu. Sınırlı oy hakkına dayanan siyasal yaşamı yönlendirme de usta olan Bismarck, 1870’lerde ‘dağların ötesindeki’ (bundan sonra ‘ultramontane’ terimiyle karşılanacak olan) reaksiyoner bir Vatikan’a bağlılık duyan örgütlü Katolik kitleyle karşı karşıya kaldığında ve onlara ruhban karşıtı (1870’lerin kültür savaşımı ya da *Kulturkampf* diye anılan) bir savaş ilan ettiğinde, eli ayağına dolandı. Sosyal Demokratlar’ın yükselişiyle karşı karşıya kaldığında, 1879’da partiyi yasa dışı ilan etti. Düpedüz mutlakçılığa dönüş olanaksız görüldüğünden, hatta düşünülemez olduğundan –yasaklı Sosyal Demokratların seçimlerde aday çıkarmasına izin verilmişti– her iki olayda da başarısızlığa uğradı. Er ya da geç hükümetler –sosyalistlerin durumunda 1889’da Bismarck’ın düşüşünden sonra– yeni kitle hareketleriyle birlikte yaşamak zorundaydı. Başkenti Sosyal Hıristiyanların demagojisine esir düşmüş Avusturya imparatoru, 1897’de kaçınılmaz olana boyun eğmeden önce, önderleri Leuger’in Viyana belediye başkanı olmasını üç kez reddetti. Belçika hükümeti, 1886’da –Batı Avrupa’da en perişan durumda bulunan– Belçikalı işçilerin grev ve isyan dalgasını askeri güçle bastırdı ve bu karışıklıklarda yer almış olsun olmasın sosyalist önderleri cezaevine tıktı. Ne var ki, yedi yıl sonra, etkili bir genel grevin ardından genel oy hakkını tanıdı. İtalyan hükümetler, 1893’te Sicilyalı köylüleri ve 1898’de Milanlı işçileri kurşuna dizdi. Ancak, Milan’daki elli cesedin ardından tutumlarını değiştirdiler. Genel konuşursak, sosyalizmin bir kitle hareketi olarak ortaya çıktığı on yıl olan 1890’lar bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde yeni bir siyasal stratejiler çağı başladı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yetişen okurlar, bu dönemde hiçbir hükümetin anayasal ve parlamenter düzenden vazgeçmeyi ciddi olarak düşünmemiş olmasını şaşkıncı bulabilirler. Çünkü, liberal anayasacılık ve temsili demokrasi, (1945'ten sonra kısmen ihya edilecek olsa da) 1918'den sonra geniş bir cephede geri çekilecekti. Oysa ele aldığımız dönemde durum böyle değildi. Çarlık Rusyası'nda bile 1905 devriminin yenilgisi, seçimlerin ve parlamentonun (Duma) toptan kaldırılmasına yol açmadı. İktidar döneminin sonunda Bismarck, anayasanın askıya alınması ya da kaldırılması fikri üzerinde durmuş olsa da, 1849'un tersine (bkz: *Sermaye Çağı*, 1. Bölüm) reaksiyonerliğe bir dönüş söz konusu değildi. Burjuva toplumunun, nereye gittiği konusunda bir rahatsızlığı olabilirdi, ancak kendine yeterince güvenmekteydi ve bunda, dünya çapındaki ileriyeye dönük ekonomik dalganın, kötümserliğe neredeyse hiç cesaret vermemiş olmasının rolü hiç de az değildi. Hatta siyasi açıdan ılımlı görüş sahipleri, (aksiyönde diplomatik veya mali çıkarları yoksa) Avrupa uygarlığı üzerindeki bir lekeyi, doğru dürüst bir burjuva liberal devlet haline dönüştürmesi beklenen bir Rus devrimini bile iple çekiyorlardı; gerçekten de Rusya'daki 1905 devrimi, Ekim 1917'dekin tersine, orta sınıflar ve aydınlar tarafından coşkuyla desteklendi. Diğer asiler önemsizdi. İki hükümdarın, iki devlet başkanının ve bir başbakanın kurban gittiği* 1890'ların salgın halindeki anarşist suikastleri sırasında hükümetler, dikkat çekici ölçüde soğukkanlılıklarını korudular ve 1900'den sonra İspanya'nın ve Latin Amerika'nın bazı bölgeleri dışında kimse, anarşizmi ciddi biçimde dert edinmedi. Savaşın patlak verdiği 1914'te Fransa İçişleri Bakanı, devlet için tehlike oluşturduğu düşünülen (esas olarak anarşist ve anarko sendikalist) devrimcileri ve anti militarist bozguncuları tutuklamayı düşünmedi bile (Oysa kendi polisi sadece bu amaçla uzun zamandan beri bir liste oluşturmaktaydı).

Fakat, bir bütün olarak burjuva toplumu (1917'den sonraki on yıllardan farklı olarak) ciddi biçimde ve doğrudan tehdit edildiğini hissetmediyse, bunun nedeni, henüz ondokuzuncu yüzyıldaki değerlerini yitirmemiş ve tarihi beklentilerin ciddi biçimde aşınmamış olmasındandı. Uygur davranışın, liberal kurumların ve hukukun egemenliğinin sonsuz ilerlemelerine devam etmeleri bekleniyordu. Ancak, özellikle ('saygıdeğerler'in inandıkları gibi) alt tabakalar arasında ve elbette (berekat versin!) artık sömürgeleştirilmiş olan 'uygarlaşmamış' halklar arasında barbarlık hâlâ

* İtalya Kralı Umberto, Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth, Fransa ve ABD Devlet Başkanları Sadi Carnot ve McKinley ve İspanya Başbakanı Cánovas.

kol geziyordu. Avrupa'da bile, Çarlık ve Osmanlı imparatorlukları gibi, aklın ışığının sönmek üzere olduğu ya da söndüğü devletler vardı. Ne var ki, ulusal ve uluslararası kamuoyunu sarsan skandallar (Dreyfus –tek bir adli hatanın soruşturulmasının reddedilmesi–, 1909'da Ferrer –hiç ilgisi yokken Barcelona'daki bir ayaklanma dalgasına öncülük etmekle suçlanan bir İspanyol eğitimcisinin idamı–, 1913'te Zabern –bir Alsace kasabasında yirmi göstericinin Alman ordusu tarafından bir gece süreyle göz altına alınması–), barış zamanlarında burjuva dünyasındaki uygarlaşma beklentilerinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Yirminci yüzyılın son günlerinde yaşayan bizler, bugün dünyada her gün işlenen türden katliamların Türklerin ve barbar kabilelerin tekelinde olduğuna inanan bir döneme olsa olsa melankolik bir kuşkuculukla bakabiliriz.

III

Dolayısıyla, yönetici sınıflar, yığınların görüşlerinin ve seçmen kitlelerinin, kendilerinin ve devletin çıkarları, yüksek siyasetin oluşturulması ve sürdürülmesi üzerindeki etkilerini sınırlamak için ellerinden geleni yaparken bile yeni stratejiler uygulamayı yeğlediler. Asıl hedefleri, 1890 dolaylarında uluslararası düzeyde birdenbire bir kitle görüngüsü olarak boy gösteren emek hareketi ve sosyalist hareketti (Sonraki bölüme bakınız). Bu hareketle uyuşmanın, bu dönemde ortaya çıkan ya da (çoktandır sahnede olsa da) yeni bir militanlık ve özerklik ya da ayrılıkçılık yanlısı bir aşamaya giren milliyetçi hareketlere göre (bkz: 6. Bölüm) daha kolay olduğu görüldü zamanla. Katoliklere gelince, özerklik yanlısı bir milliyetçilikle özdeşleşmemişlerse, toplumsal açıdan muhafazakâr olduklarından –bu durum, Leuger'inki gibi nadir görülen Sosyal Hıristiyan partiler için bile geçerliydi– ve genellikle Kilise'nin belirli çıkarlarının korunmasıyla yetindiklerinden, bunların düzenle bütünleştirilmeleri görece kolaydı.

Grevlerle ve sendikalarla sürekli yüz yüze olan işverenler, (barışçı İskandinavya'da bile) demir yumruktan kadife eldiven politikasına geçmekte politikacılardan belirgin biçimde daha yavaş davrandıklarından, emek hareketlerini kurumlaşmış siyaset oyununa sokmak zordu. Büyük iş çevrelerinin, gücüyle birlikte inadı da artıyordu. Çoğu ülkede, özellikle ABD'de ve Almanya'da bir sınıf olarak işverenler, 1914'ten önce sendikalarla hiçbir zaman uzlaşmadılar; hatta, sendikaların uzun zamandır ilke olarak (ve çoğu zaman uygulamada da) kabul gördükleri Britanya'da bile, hükümet yöneticilerinin uzlaşma politikası izledikleri, Liberal Parti önderlerinin emekçi seçmenleri rahatlatıp oylarını almak için ellerinden

geleni yaptıkları 1890'larda işverenlerin sendikalara karşı saldırıya geçtikleri görüldü. Ancak, (Marksizmin egemen olduğu 1889 Enternasyonalı'ne bağlı olanların yaptığı gibi) yeni emek partilerinin burjuva devletiyle ve sistemiyle ulusal ölçekte uzlaşmaya yanaşmadıkları yerlerde –yerel yönetim alanında çoğu zaman uzlaşmadan yanaydılar–, bunu yapmak siyasi açıdan kolay değildi (Marksist ya da Devrimci olmayan emek siyaseti, bu tür sorunlar çıkarmadı). Fakat 1900'e gelindiğinde, bütün sosyalist kitle hareketlerinde ılımlı veya reformist bir kanadın ortaya çıktığı netlik kazandı; hatta bu kanat, Marksistler arasında bile “hareket her şeydir, nihai amaç hiçbir şey”dir diyen ve Marksist kuramın gözden geçirilmesine yönelik patavatsız talebi 1897'den sonra sosyalist dünyada skandal, öfke ve ateşli tartışmalara yol açan Eduard Bernstein'da ideoloğunu buldu. Bu arada, ordularının gözle görülür biçimde büyümesine olanak sağladığı için çoğu Marksist partinin de savunduğu kitlelerin seçmenliğine dayanan siyasal yaşam, bu partileri sessiz sedasız sistemle bütünleştirdi.

Sosyalistlerin yönetime gelmelerinin henüz mümkün olamayacağı kesindi; ancak 'reaksiyoner' politikacıları ve hükümetleri hoş görmeleri de beklenemezdi. En azından emek hareketinin ılımlı temsilcilerini reformdan yana daha geniş bir saflaşma içine sokma; özellikle bu hayırlı davalara cephe alan düşmana karşı bütün demokratları, cumhuriyetçileri, ruhban karşıtlarını ya da 'halk adamlarını' birleştirme politikasının başarı şansı vardı. Bu politika, Dreyfus davası sırasında, açıktan meydan okuyan düşmanlara karşı cumhuriyetçi birlik hükümetinin mimarı Waldeck Rousseau (1846-1904) önderliğinde 1899'dan itibaren Fransa'da sistemli bir biçimde; 1903'te kurduğu hükümet aşırı solun desteğine dayanan Zanardelli ve daha sonra büyük kaypak ve arabulucu Giolitti tarafından İtalya'da uygulandı. Britanya'da –1890'lardaki bir takım güçlüklerin ardından– 1903'te Liberaller, genç İşçi Temsil Komitesi'yle, 1906'da Parlamento'ya belli bir güçle İşçi Partisi olarak girmelerine olanak sağlayan bir seçim ittifakı yaptılar. 1901'de –Avrupa'da ilk kez– bir hükümetin sosyalist partinin desteğini hesaba kattığı ve bu desteğe dayandığı Danimarka'da olduğu gibi, başka yerlerde, oy hakkının genişletilmesinde ortak çıkarlarının olması sosyalistleri ve diğer demokratları bir araya getirdi.

Parlamentar merkezden aşırı sola doğru gerçekleşen bu peşrevlerin nedeni, sosyalistlerin desteğine ihtiyaç duyulması değildi; çünkü, (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da benzer cesametteki komünist partilerde olduğu gibi) büyük sosyalist partiler bile, bir çok durumda kolaylıkla parlamenter oyununun dışına atılan azınlık gruplardı. Alman hükümetleri, *Sammlungspolitik* (geniş birlik politikası) yoluyla, yani garantili anti

sosyalist muhafazakârlardan, Katoliklerden ve liberallerden oluşturduğu çoğunluklarla, bu partilerin en sağlamını dışarıda bıraktılar. Yönetici sınıflar içindeki duyarlı insanların çok geçmeden fark ettiği gibi, bu, siyaset ormanının bu vahşi hayvanlarını evcilleştirme olanaklarını kullanma isteğini ifade etmekteydi daha çok. Bu yumuşak kucaklama stratejisinin değişik sonuçları oldu; zor kullanmaya ve endüstri kesimindeki zıtlaşmaları kaşımaya eğilimli işverenlerin uzlaşmazlığı bu işi daha da zorlaştırdı. Fakat bu strateji, bir bütün olarak işe yaradı; en azından kitlesel emek hareketlerini, uzlaştırılmaları olanaksız ılımlı ve –genellikle azınlığı oluşturan– radikal kanatlara bölmeyi ve bu ikincileri tecrit etmeyi başardı.

Bununla birlikte, hoşnutsuzluklar törpüledikçe demokrasi de daha kolay ehlileştirilebilirdi. Bu anlamda, yeni strateji, (ondokuzuncu yüzyılın klasik liberalizminin, hükümetlerin özel girişime ayrılan alanın dışında tutulacağı taahhüdünün altını oyan) sosyal reform ve refah programlarının göze alınmaya hazır olunduğunu ifade etmekteydi. İngiliz hukukçu A. V. Dicey (1835-1922), 1870'te harekete geçen kolektivizm silindirinin, bireysel özgürlük peyzajını dümdüz ederek, okul yemeklerinden, sağlık sigortasından ve emekli aylığından ibaret merkezi ve düzleyici bir tiranlığa dönüştüğünü söyledi. Bir anlamda haklıydı da. Her zaman olduğu gibi mantığıyla davranan Bismarck, daha 1880'lerde iddialı bir sosyal sigorta tasarısıyla sosyalist kışkırtmanın altındaki toprağı çekmeye karar verdi. 1906-14 döneminde Avusturya ve İngiliz Liberal hükümetleri (emekli aylığı, iş bulma kurumu, sağlık ve işsizlik sigortası), biraz tereddütten sonra hatta Fransa (1911'deki emekli aylığı), Bismarck'ın ardından gittiler. Günümüzün önde gelen 'refah devletleri' olan İskandinav ülkelerinin bu çizgiyi yavaşlatmaları, birkaç ülkenin de bu yönde yalnızca biçimsel davranışlar sergilemeleri ve Carnegie'nin, Rockefeller'ın ve Morgan'ın ABD'sinin bu yola hiç girmemesi oldukça gariptir. 1914'te İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan'da bile bu durumu biçimsel (teorik) olarak yasaklayan yasaların bulunmasına karşın, bu serbest girişim cennetinde [ABD] çocuk emeği federal yasanın denetimi dışında kalmıştı. 1905'ten beri var olan işçilerle ilgili kaza tazminatı yasaları, Kongre tarafından dikkate alınmıyor ve mahkemelerce anayasaya aykırı olduklarına hükmediliyordu. Bu tür sosyal refah planları, 1914'ten önceki son yıllara kadar (Almanya dışında) mütevazı boyutlardaydı; hatta Almanya'da bile sosyalist partinin büyümesini durdurmada gözle görülür biçimde yetersiz kaldı. Buna karşın, Avrupa'nın Protestan ülkelerinde ve Avrasya'da bu eğilim belirgin bir hızla gelişerek rayına oturdu.

Yine Dickey, müdahaleci olmayan devlet idealinin terk edilmesiyle devlet aygıtının rolünde ve ağırlığında ortaya çıkan kaçınılmaz artışı vurgularken de haklıydı. Modern ölçütlerle karşılaştırıldığında ılımlı bir düzeyde kalmış olsa da, bürokrasi, –hiçbir yerde, 1891-1911 arasında devlet görevlilerinin sayısının üç katına çıktığı Büyük Britanya’dan daha fazla olmamak üzere– hızla büyüdü. 1914 civarında Avrupa’da, Fransa’daki işgücünün yaklaşık yüzde 3’ünü oluştururken –biraz şaşırtıcı bir olgu– Almanya’da yüzde 5.5 ve –aynı şekilde şaşırtıcı bir olgu olarak– İsviçre’de yüzde 6 seviyesinde değişmekteydi.¹⁴ Karşılaştırma için, 1970’lerde AET ülkelerinde bu rakamın çalışan nüfusun yüzde 10-13’ü arasında olduğunu belirtelim.

Fakat, ekonominin üzerine dayandığı girişimcilerin kârlarından kesilerek gerçekleştirilen pahalı sosyal politikalar olmadan kitlelerin sadakatini sağlamak mümkün olabilir miydi? Görmüş olduğumuz gibi, emperyalizmin yalnızca sosyal reformun maliyetini karşılayabileceğine değil, aynı zamanda büyük rağbet gördüğüne de inanılıyordu. Zamanla, savaşın ya da en azından başarılı bir savaş ihtimalinin, daha da büyük bir demagojik potansiyele sahip olduğu ortaya çıktı. İngiltere’nin Muhafazakâr hükümeti, 1900’deki ‘Khaki seçimlerinde’ liberal muhaliflerinin tozunu atmak için Güney Afrika Savaşı’nı (1899-1902) kullandı. Amerikan emperyalizmi de, 1898’de İspanya’ya savaş açmak için halkın silaha düşkünlüğünden yararlandı. Theodore Roosevelt’in (1858-1919; 1901-9 arasında Başkandı) başını çektiği ABD’nin yönetici seçkinleri, akın akın gelen alt sınıflardan göçmenlere ve kontrolden çıkan büyük kentlere karşı, gerçek Amerikancılığın, özgürlüğün ve yerli beyaz geleneğin sembolü olarak silahlı kovboyu keşfettiler. Bu sembol, o zamandan sonra geniş biçimde istismar edildi.

Ne var ki, sorun bundan daha kapsamlıydı. Devletlerin ve hakim sınıfların rejimlerine, demokratik biçimde seferber edilen kitlelerin zihninde yeni bir meşruiyet kazandırılabilir miydi? Ele aldığımız dönemin tarihinin büyük bölümü, bu soruya yanıt arama çabasından ibarettir. Bu acil bir görevdi; çünkü, eski toplumsal itaat aygıtlarının çoğu zaman işlemediği açıktı. Örneğin, –esas olarak büyük toprak sahiplerine ve asilere sadakatle bağlı seçmenlerin partisi olan– Alman Muhafazakârları, 1881-1912 arasında toplam oylarının yarısını basit bir nedenle kaybettiler; çünkü, oylarının yüzde 71’ini, genel nüfus içindeki payı giderek azalan 2000’den az insanın yaşadığı köylerden; yalnızca yüzde 5’ini, Almanların adeta akın ettiği 100.000’den fazla nüfusu olan büyük kentlerden alıyorlardı. Muhafazakârların oyların neredeyse yarısını elinde

tuttuğu Pomeranya* *Junkerlerinin* malikânelerinde eski bağlılık ilişkilerinin hâlâ bir geçerliliği olabilirdi, fakat Prusya'nın genelinde bile seçmenlerin yalnızca yüzde 11-12'sini harekete geçirebildiler.¹⁵ Diğer efendi sınıf olan liberal burjuvazinin durumu daha da dramatikti. Bu sınıf, eski hiyerarşileri ve cemaatlerin toplumsal bağlarını yıkararak, tercihini insan ilişkileri karşısında piyasa ilişkileri, *Gemeinschaft* karşısında *Gesellschaft* doğrultusunda yaparak zafere ulaşmıştı; dolayısıyla kitleler kendi çıkarları adına siyaset sahnesine çıktıklarında, burjuva liberalizminin temsil ettiği her şeye düşman kesildiler. Bu durum, hiçbir yerde Avusturya'da olduğundan daha açık değildi. Avusturya'da yüzyılın sonunda liberaller, kentte oturan rahatı yerinde orta sınıf Almanlardan ve Alman Yahudilerinden oluşan tecrit durumda küçük bir bakiye konumuna düştüler. 1860'larda kaleleri olan Viyana belediyesi, radikal demokratlara, anti Semitlere, yeni Hıristiyan Sosyal partiye ve sonunda Sosyal Demokratlara kapıtrıldı. Bu çekirdek burjuvazi, bütün sınıflardan küçük, üstelik azalmaya da devam eden Almanca konuşan (30.000 kadar ve 1910'da nüfusun yalnızca yüzde 7'sini bulan) azınlıkların çıkarlarını temsil ettiği iddiasında bulunduğu Prag'da bile, ne Alman milliyetçisi (*völkisch*) öğrencilerin ve küçük burjuvazinin, ne Sosyal Demokrat veya siyasi açıdan edilgen konumdaki Alman işçilerin, hatta ne de Yahudilerin bir kesiminin bağlılığını koruyabilirdi.¹⁶

Normal olarak hâlâ monarklar tarafından temsil edilen devletin kendisi için ne söylenebilir? Böyle bir devletin, tamamen yeni ve –Romanya ve Bulgaristan'ı anmazsak– İtalya'da ve yeni Alman İmparatorluğu'nda olduğu gibi bütün ilgili tarihsel evveliyattan yoksun olması mümkündü. Latin Amerika cumhuriyetlerinin sürekli değişen rejimlerini bir yana bırakacak olursak, devlet rejimleri, Fransa'da, İspanya'da, hatta İç Savaş sonrasında ABD'sinde olduğu gibi, son yenilginin, devrimin ve iç savaşın ürünü olabiliyordu. Eskiden beri var olan monarşilerde –hatta 1870'lerin Britanyası'nda– cumhuriyetçi kışkırtmalar göz ardı edilemeyecek boyutlardaydı ya da öyle görünüyordu. Milli kışkırtmalar güç kazanmaktaydı. Devletlerin, tüm uyruklarının ya da yurttaşlarının bağlılığına sahip olduğu veri kabul edilebilir miydi?

Sonuçta, hükümetler, aydınlar ve işadamları, usdışılığın siyasi önemini bu noktada keşfettiler. Aydınlar yazıyor, hükümetlerse oynuyordu. Aynı zamanda ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin kitabesini de yazdığının bilincinde olan İngiliz siyaset bilimcisi Graham Wallas, 1908'de “kim

* Berlin'in kuzeydoğusunda Baltık kıyısında bulunan Pomeranya şimdi Polonya'ya aittir.

siyasi düşünüş tarzını, insan doğasının işleyişinin yeniden incelenmesi temeline dayandırmaya yönelirse, işe kendindeki insan türünün anlaksallığını abartma eğiliminin üstesinden gelmeye çalışmakla başlamalıdır” diye yazdı.¹⁷ Böylece siyasi yaşamın, gerek açık gerekse bilinç altına seslenen sembollerle ve halkın ilgisini çekecek unsurlarla dolu olduğu ve törenleştiği görüldü. İtaati ve bağlılığı sağlamanın eski –esas olarak dini– yolları aşındıkça, onların yerini alacak bir şeylere duyulan aşikar ihtiyaç, hem taç ve askeri şan gibi eski ve denenmiş, hem de, görmüş olduğumuz gibi (önceki bölüme bakınız), imparatorluk ve sömürge fetihleri gibi yeni uyarıcılardan yararlanan bir gelenek *icadı* ile karşılandı.

Bu gelişme, bahçecilikte olduğu gibi, yukarıdan ekimin ve (herhalükârda ekime hazırlık olan) aşağıdan büyümenin bir karışımıydı. Hükümetler ve yönetici seçkinler, (Fransa’da [1880’de] 14 Temmuz gibi) yeni ulusal festivaller oluştururken ya da ilk kez başlatıldığı 1880’lerden itibaren giderek karmaşık ve Bizansvari bir niteliğe bürünen İngiliz monarşisini törenleştirirken ne yaptıklarını kesinlikle biliyorlardı.¹⁸ Gerçekten, İngiliz anayasasının standart yorumunda, oy hakkının 1867’de genişletilmesinden sonra, hükümetin yürütmeyi kendisine göre sürdürdüğü anayasasının ‘müessir’ kısımları ile, işlevi kitlelerin yönetilirken aynı zamanda mutlu olmalarını sağlamak olan ‘asil’ kısımları arasında açık seçik bir ayırım yapıldı.¹⁹ Meşruiyetlerini sağlamaştırma kaygısındaki devletlerin –özellikle yeni Alman İmparatorluğu’nun– meydanlara doldurduğu mermerden ve kulevari bina yığınları, otorite tarafından planlanmak zorundaydı ve öyle de oldu (Birçok mimar ve heykeltıraş, bundansanatsal olmaktan çok mali yarar sağladı). İngiliz taç giyme törenleri artık, oldukça bilinçli bir şekilde, kitlelerin ilgisini çekecek siyasi ve ideolojik uygulamalar olarak düzenlenmekteydi.

Ne var ki, duyguları okşayan bu törenlere ve sembolizme yönelik talebi devletler yaratmadı. Onların yaptığı daha çok, liberal çağın siyasi akılcılığının geride bir boşluk bıraktığını fark etmek ve onu, kitlelere hitap etmek, onları bizzat dönüştürmek gibi yeni bir gereklilikle doldurmak oldu. Bu açıdan gelenek *icadı*, (aynı on yıllara ait) ticari bir keşif olan toplu pazara, toplu gösteriye ve eğlenceye paralel gelişti. Bu konuda ilk öncü girişimler İç Savaş’tan sonra ABD’de gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, reklam endüstrisi ilk kez layık olduğu yere geldi. Modern afişler 1880’lerde ve 1890’larda doğdu. İngiliz silahlı kuvvetlerinin görkeminin bir drama halinde halka sergilendiği (1880’de başlatılan ve) her yıl düzenlenen Kraliyet Turnuvası, yeni proleter tatilcilerin oyun sahası olan Blackpool rıhtımındaki ışık gösterileri, Kraliçe Victoria ve (1900’lerin mamulü)

Kodak kızı, İmparator William'ın Hohenzollernler için yaptırdığı anıtlar ve Toulouse-Lautrec'in çeşitli ünlü artistlere ilişkin afişleri, sosyal psikolojinin ortak çerçevesi altında biraraya geldiler ('Kalabalığın' psikolojisi, hem Fransız profesörlerin hem de Amerikan reklam dünyasının mürşitleri için verimli bir alan halini aldı).

Resmi inisiyatifler en çok, sıradan insanların kendiliğinden ortaya çıkan tanımlanmamış duygularını sömürebildikleri ve seferber edebildikleri ya da gayri resmi kitle siyaseti alanına ait izlekleri [resmi dünyayla] bütünleştirebildikleri yerlerde başarılı oldu doğal olarak. Fransa'da 14 Temmuz, hem halkın Büyük Devrim'e olan bağlılığını, hem de kurumuş bir karnavala talebini harekete geçirdiğinden, gerçek bir ulusal gün olarak yerleşti.²⁰ Alman hükümeti, tonlarca mermere ve sayısız duvarcıya karşın, İmparator I. William'ı ulusun babası yapmayı başaramadı; ama (1888-1918 arasında hüküm süren) İmparator II. William'ın mirasını yağmaladığı o büyük devlet adamının ölümünden sonra yüzlerce 'Bismarck sütunu'nun dikilmesine neden olan gayri resmi milliyetçi coşkudan nemalandı. Böylelikle, 'Deutschland Uber Alles'in, diğer ılımlı ulusal marşlara, yeni Prusya-Germen siyah-beyaz-kırmızı bayrağın da 1848'in eski siyah-kırmızı-sarı bayrağa üstün gelmesinin gösterdiği gibi—her ikisi de zaferini 1890'larda ilan etti—, gayri resmi milliyetçilik, askeri güç ve dünya [egemenliği] tutkusuyla birlikte uzun zamandır karşı çıktığı 'Küçük Almanya'yla birleştirildi.²¹

Böylelikle siyasi rejimler, insan soyuna ait sembolleri ve ayinleri denetimleri altına almak için kendi sınırları içinde sessiz bir savaş yürüttüler. Bunda, genel olarak kiliselerin siyasi açıdan güvenilir olmadığı yerlerde doğum, evlilik ve ölümle ilgili önemli törenleri ve toplumsal eğitim sistemini (özellikle, demokrasilerde "efendilerimizin 'doğru' bir ruhla eğitilmesi"* için esas temeli oluşturan ilkokulları) kontrol altına alma çabasının önemi hiç de az değildi. Bütün semboller arasında belki de en etkili olanı, —bu J. P. Sausa (1854-1932) ve Edward Elgar (1857-1934) çağında** her ikisi de olanca güçle çalınan— ulusal ve askeri marşlar gibi siyasi biçimler taşıyan müzik ve hepsinin ötesinde ulusal bayraktı. Ülkedeki okullarda günlük bir tören olarak bayrağa tapma uygulamasının 1880'lerden itibaren yaygınlaşarak genel bir uygulama haline geldiği ABD'de olduğu gibi, monarşinin bulunmadığı yerlerde, bayrak, devletin, milletin ve toplumun cisimleşmesi halini aldı.²⁴

* 1867'de Robert Lowe'un kullandığı bir deyimdir.²²

** 1890-1910 arasında, o zamana kadar ve ondan sonra yapılanlardan daha fazla İngiliz ulusal marşı olmaya aday beste yapılmıştır.²³

Bundan böyle her yıl düzenleyeceği yıllık temaşaya proletaryanın bayramı olan futbol kupası finaliyle başlayan İngiliz monarşisi gibi, halkın katıldığı toplu törenlerle toplu gösteriler arasındaki yakınlaşmayı vurgulayan, harekete geçirebileceği genel kabul görmüş sembollere sahip bir rejim oldukça şanslı sayılırdı. Bu dönemde, toplumsal ve siyasi gösterilerin yapıldığı alanların –örneğin yeni Alman ulusal anıtlarının çevresi, siyasi arenalar olarak da kullanılabilen yeni spor salonları ve stadlar– sayısında artış oldu. Yaşlı okurlar, Hitler’in Berlin’deki Sportspalast’ta (spor sarayı) yaptığı konuşmaları hatırlayacaklardır. Fransa’daki ve ABD’deki devrim ve cumhuriyet gibi, arkalarında halk desteği bulunan bir davayla kendini ilişkilendirebilecek rejimler de oldukça şanslıydı.

Çünkü, devletler ve hükümetler, önceleri devrim marşı olan ‘Marseillaise’i devlet sahiplenince sosyalist ‘Enternasyonal’ gibi kendi karşı sembollerini yaratabilen gayri resmi kitle hareketleriyle birlik ve beraberlik içinde olunduğunu gösteren duygusal semboller için mücadele etmekteydiler.²⁵ Her ne kadar Alman ve Avusturya sosyalist partileri, bu tür ayrı topluluklara, karşı toplumlara ve karşı kültürlerle ilişkin uç örnekler olarak gösterilseler de (sonraki bölüme bakınız), eğitime (yani devletin eğitim sistemine), akıla ve bilime, (burjuva) sanatının –‘klasikler’– değerine duydukları inanç dolayısıyla resmi kültüre bağlı kaldıklarından, aslında tam olarak ayrılıkçı değildiler. Eninde sonunda onlar da Aydınlanma’nın mirasçısıydı. Dil veya inanç temelinde rakip eğitim sistemleri oluşturarak devletle rekabet edenler, dini ve milliyetçi hareketlerdi. Yine de, bütün kitle hareketleri, İrlanda örneğinde görmüş olduğumuz gibi, belirli bağlılık merkezleri etrafında toplanmış, devlete rakip cemiyetlerden ve karşı topluluklardan oluşan bir kompleks oluşturma eğilimindeydi.

IV

Batı Avrupa’nın siyasal toplulukları ve yöneticisınıfları, potansiyel olarak veya fiilen yıkıcı bir güç oluşturan bu kitle hareketlerini kontrol altına almakta, çekip çevirmekte başarılı oldular mı? 1914’e kadar, geleceklerini başka yerde arayan ve yalnızca eski imparatoru (1848-1916 arasında hüküm süren) Francis Joseph’in uzun ömürlülüğü, şüpheli ve akılcı bir bürokrasinin yönetimi ve [imparatorluk yapısının] birçok milli grup için kendilerini bekleyen kaderden daha tercih edilir olması sayesinde bir arada duran bir milliyetler topluluğu olan Avusturya dışında, bütün olarak alındığında, bunu başardılar. Kitle hareketleri, sistemle bütünleştirilmelerine karşı genel olarak bir direnç göstermediler. Burjuva ve kapitalist

batıdaki çoğu devlet için --dünyanın diğer kısımlarında durum göreceğimiz gibi (bkz: 12. Bölüm) oldukça farklıydı-- 1875-1914 (daha kesin olarak 1900-1914) arası, tehlike işaretlerine ve bazı sapmalara karşın, bir siyasi istikrar dönemi idi.

Sosyalizm gibi sistemi reddeden hareketler, ya sistemin ağlarına takıldılar ya da (yeterince güçsüzseler) çoğunluğun rızasını almada katalizör olarak kullanıldılar. Bu işlevi, Fransız Cumhuriyeti'nde 'reaksiyon', imparatorluk Almanyası'nda da anti sosyalizm yerine getirdi: Hiçbir şey, ortak bir düşman kadar birleştirici değildi. Zaman zaman milliyetçiliğin bile kullanıldığı oldu. Gal milliyetçiliği Liberalizmin güçlenmesine yaradı; liberalizmin savunucusu Lloyd George hükümette bakan oldu ve demokratik radikalizmle emeği uzlaştıran baş demagog haline geldi. 1879-91 olaylarından sonra İrlanda milliyetçiliği, tarım reformuyla ve İngiliz Liberalizmine siyasi bağımlılıkla yatıştırılmış gibi görünmekteydi. Pan-Germen aşırıksa, William imparatorluğunun militarizmi ve emperyalizmiyle birlikte 'Küçük Almanya'yla uzlaştırıldı. Hatta Belçika'da Flamanlar, iki uluslu üniter bir devletin varlığına karşı çıkmayan Katolik parti içinde kalmaya devam ettiler. Uzlaşılması olanaksız aşırı sağ ve aşırı sol tecrit edilebilirdi. Büyük sosyalist hareketler devrimin kaçınılmaz olduğunu ilan etseler de, o sırada başka şeylerle meşguldüler. 1914'te savaş patlak verdiğinde, çoğu, vatansever biçimde kendi hükümetlerinin ve yönetici sınıflarının yanında yer aldı. Batı Avrupa'daki başlıca istisna, kuralı doğrulamaktadır. Çünkü, savaşa karşı muhalefetini sürdüren İngiliz Bağımsız İşçi Partisi, uzun bir geçmişe sahip Britanya nonkonformistliğinin ve burjuva Liberalizminin pasifist geleneğini paylaştığı için böyle davrandı (Bu yüzden Britanya, 1914 Ağustos'unda kabinesinden Liberal bakanların bu tür nedenlerden dolayı istifa ettiği *tek* ülke oldu*).

Savaşı kabul eden sosyalist partiler, bunu genellikle coşkuz ve esas olarak, kendiliğinden bir şevkle bayrağın altında toplanan destekçileri tarafından terk edilmekten korktukları için yaptılar. Zorunlu askerliğin bulunmadığı Britanya'da 1914 Ağustos'uyla 1915 Haziran'ı arasında 2 milyon gönüllü askere yazıldı (Demokrasinin bütünleştirme siyasasının iç karartıcı bir kanıtı). İtalya'da olduğu gibi yoksul yurttaşları ulusla ve devletle özdeşleştirme çabasının güçlükle başlatılabildiği veya Çeklerde olduğu gibi pek başarı sağlayamadığı yerlerde, kitleler 1914'te savaşa karşı kayıtsız kaldılar ya da düşman oldular. Savaş karşıtı kitle hareketleri ciddi olarak çok daha sonra başlayacaktı.

* Gladstone'un ve John Burns'un biyografi yazarı, eski işçi lideri John Morley.

Siyasi bütünleşme başarıldığından, rejimler, yalnızca doğrudan eylemin dolaysız meydan okumasıyla karşı karşıyaydı. Bu tür huzursuzlukların, savaştan önceki son yıllarda yayıldığı kesindir. Fakat, burjuva toplumunun var olduğu merkez ülkelerde, devrimci durumun, hatta devrim öncesi durumun bulunmadığı dikkate alındığında, bu eylemler, toplumsal sistemden çok devlet düzenine bir meydan okuma niteliği taşıyordu. Güney Fransa'da şarap üreticilerinin ayaklanması, bunlara karşı gönderilen 17. Alay'ın başkaldırması (1907), Belfast'taki (1907), Liverpool'daki (1911) ve Dublin'deki (1913) sert geçen yarı genel grevler, İsveç'teki genel grev (1908), hatta Barcelona'daki 'trajik hafta' (1909); tek başlarına bunlar, siyasi rejimlerin temellerini sarsmaya yeterli değildi. Ama, öte yandan, en azından karmaşık ekonomilerin zayıflıklarını göstermesi bakımından gerçekten ciddiydiler. 1912'de İngiliz Başbakanı Asquith, İngiliz beyefendilerinin dillere destan vurdumduymazlıklarına rağmen, kömür madencilerinin genel grevi karşısında hükümetin geri adım attığını açıklarken ağlamıştı.

Bu tür olgular hafife alınmamalıdır. Dönemin insanları, arkasından ne geleceğini bilemeseler de, savaştan önceki son yıllarda, toplumun daha büyük depremlerin habercisi olan sismik şoklarla sarsıldığı duygusunu taşıyorlardı. Bunlar, Ritz otellerinin ve sayfiyelerin üzerinde şiddet bulutlarının toplandığı yıllardı. *Belle époque*'da siyasi düzenin süreksizliğinin ve kırılğanlığının işaretiydiler.

Fakat, bunlar fazla büyütülmemelidir de. Burjuva toplumunun var olduğu merkez ülkeler söz konusu olduğunda, *belle époque*'un istikrarını (yanısıra huzurunu) bozan, Batı Avrupa'daki, hatta Almanya'daki değil, Rusya, Habsburg İmparatorluğu ve Balkanlar'daki durumdu. Savaşın arifesinde İngiltere'deki siyasi durumu tehlikeye sokan şey, işçilerin ayaklanması değil, yöneticilerin saflarındaki bölünmeydi (Aşırı muhafazakâr Lordlar Kamarası'nın Avam Kamarası'na karşı direnmesi, subayların İrlanda'nın Özerkliği'ni [Irish Home Rule] taahhüd etmiş liberal bir hükümetin emirlerine uymayı topluca reddetmeleri bir anayasa bunalımına yol açmıştı). Şüphesiz bu bunalımlar, bir ölçüde işçilerin harekete geçmesinden kaynaklanmaktaydı; çünkü, Lordlar Kamarası'nın körü körüne ve boşuna direndiği şey, Lloyd George'un 'halkı' yöneticilerinin sistemi içinde tutmak için düşünülmüş dahiyane demagojisiydi. Ancak, bu bunalımların en sonucusunu ve en ciddisini, Liberallerin (Katolik) İrlanda'nın özerkliğini tanıması, Muhafazakârlarınsa özerkliği kabul etmeyip silaha sarılan Ulsterli aşırı Protestanları desteklemesi ateşledi. Üsluplaştırılmış siyaset oyunu olan parlamenter demokrasi, -1980'lerden

de bildiğimiz gibi- böyle bir durumu kontrol etmekte yetersiz kalmaktaydı.

Bununla birlikte, 1880-1914 arasında hakim sınıflar, korkularına rağmen, parlamenter demokrasinin kapitalist rejimlerin siyasi ve ekonomik istikrarıyla çok iyi uyduğunu keşfettiler. Bu buluş, (en azından Avrupa'da) sistemin kendisi gibi yeniydi. Oysa, sosyal devrimciler için hüsrana olacaktı. Çünkü, Marx ve Engels ('burjuva' niteliği açık olsa da) demokratik cumhuriyeti, bir sınıf olarak proletaryanın ve proletaryanın önderliğinde ezilmiş kitlelerin siyasi olarak hareketlenmesine olanak tanıdığı, hatta bunu cesaretlendirdiği için sosyalizme açılan bir ara bölme olarak görmüşlerdi. O nedenle, istese de istemese de, sömürücüleriyle olan zıtlaşmasında proletaryanın nihai zaferini kolaylaştırıcaktı. Ne var ki, döneminin sonunda Marx ve Engels'in tilmizlerinin arasında oldukça farklı bir ses duyulacaktı. "Demokratik bir cumhuriyet", diye ileri sürüyordu Lenin, "kapitalizm için olabilecek en iyi siyasi kabuktur; o nedenle, kapitalizm bu en iyi kabuğun kontrolünü bir kere eline geçirdikten sonra ... iktidarını o denli güvenli ve sağlam bir şekilde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetinde ister kişilerden, kurumlardan, ister partilerden gelsin *hiçbir* değişiklik onu sarsamaz."²⁶ Lenin, (her zaman olduğu gibi) genel olarak siyasi çözümleme yapmak yerine, belirli bir siyasi duruma ilişkin (bu örnekte devrimci Rusya'daki geçici hükümete karşı ve Sovyet iktidarı lehine) etkili savlar aramakla meşguldü. Ne olursa olsun, bizi burada ilgilendiren, oldukça tartışmalı olan Lenin'in iddiasının geçerli olup olmadığı değildir (İddianın tartışmalı olmasında, devletleri toplumsal kargaşadan koruyan ekonomik ve toplumsal koşullarla, devletlere bu işte yardımcı olan kurumları birbirinden ayırmayı başaramamış olmasının da büyük payı vardır). Bizi ilgilendiren, iddianın akla uygun olup olmadığıdır. 1880'den önce böyle bir iddia, gerek kapitalizmin savunucularına gerekse karşıtlarına aynı oranda akla aykırı görünürdü. 'Demokratik cumhuriyet'e yönelik böylesi olumsuz bir yargı, aşırı sola bile anlaşılmaz gelirdi. Lenin'in 1917'deki yargısının arkasında, batıdaki demokratikleşmeyi yaşamış bir kuşağın, özellikle de savaştan önceki son on beş yılın deneyimi yatmaktaydı.

Fakat, siyasal demokrasiyle gelişmekte olan kapitalizm arasındaki bu evliliğin istikrarı, geçmekte olan bir çağın yanılısaması değil miydi? Geriye bakıldığında, 1880-1914 arasında böyle bir bileşimin hem kırılğan hem de sınırlı olduğu gözümüze çarpıyor. Bu bileşim, batıdaki, genellikle de uzun bir anayasal yönetim tarihine sahip devletlerdeki bir avuç zengin ve gelişmekte olan ekonomiyle sınırlıydı ve öyle de kaldı. Demokratik

iyimserlik (tarihsel kaçınılmazlığa inanç), onun evrensel ilerlemesinin durdurulmasının olanaksız olduğu gibi bir görüntü yaratmış olabilir. Fakat, gene de geleceğin evrensel modeli bu olmayacaktı. 1919'da Rusya'nın ve Türkiye'nin batısında kalan tüm Avrupa, demokratik modele dayalı devletler halinde sistemli bir biçimde yenden örgütlendi. Ne var ki, 1939'un Avrupası'nda geriye kaç demokrasi kaldı? Faşizm ve diğer diktatörlükler yükseldikçe, hemen her yerde (izleyicileri tarafından bile) Lenin'inkinin aksi iddialar ortaya atıldı: Kapitalizmin, burjuva demokrasisinden vaz geçmesi kaçınılmazdır. Bu iddia da aynı derecede yanlıştı. Burjuva demokrasisi 1945'te küllerinden yeniden doğdu ve o zamandan beri yeterince güçlü, ekonomik açıdan mamur ve toplumsal olarak kutuplara ayrılmamış ya da siyasal açıdan bir çok üstünlüğü bulunan bir sistem ortaya çıkaracak biçimde bölünmüş kapitalist toplumların gözde sistemi oldu. Ancak bu sistem, yirminci yüzyılın sonlarında Birleşmiş Milletler'i oluşturan 150'den fazla devletin çok azında etkili bir şekilde işlemektedir. Demokratik siyasal yaşamın 1880-1914 arasında kaydettiği ilerleme, ne kalıcılığının ne de evrensel zaferinin habercisiydi.